

mutyt, reikia nukelti į gerokai ankstesnius laikus, negu 2500 m. pr. m. e., kaip mano autorius. Baltai atsiskyrė nuo kitų indoeuropiečių bei formavosi į atskirą šaką greičiausiai daug anksčiau, negu knygoje pateikiama 1200–1500 m. pr. m. e. data (p. 66).

Nėra pakankamai įtikinantis autoriaus energingai proteguojamas žodžio *dainà* ryšys su arijų *dhēnā*. Tokiai etimologijai kliudo tolima mūsų *dainai* arijų žodžio *dhēnā* (Avestos *daēnā*) reikšmė „Religion, inneres Ich, Individualität“¹.

Skaitytoją nemaloniai nuteikia knygoje esančios gausios korektūros klaidos. Čia pataisomos tik tos, kurios gali suklaidinti neįgudusį ar su baltų kalbotyra mažiau susipažinusį skaitytoją.

Lietuvių kalbos klaidos: *Kostytis* 129, 130 (= *Kastytis*), *šventiti* 143 (= *šventinti*), *kotos ty esi* 144 (= *kataras tu esi*), *as* 146 (= *aš*), *sejo-me* 149 (= *sėjo-me*), *sėjame* 149 (= *sėjame*), *busiwa*, *busita*, *busime*, *busite* 150 (= *būsiva*, *būsita*, *būsime*, *būsite*), *slove* 153 (= *šlovė*), (*Garsia*-)*vazis* 152 (= (*Garsia*-)*vežis*), *medžies* 153 (= *medžias*), *esti*, pres. *edu*, *eda* 155 (= *ėsti*, pres. *ėdu*, *ėda*), *suo*, gen. sing. *suns* 155 (= *šuo*, gen. sing. *šuns*), *savos* 156 (= *savas*); acc. *diēva* 147 (= *diėvą*), loc. *dievussu* 147 (= *dievuosu*), acc. *ašva* 148 (= *ašvą*), instr. *ašvonis* 148 (= *ašvomis*), dat. *ašvams* < *ašvoms* 148 (= *ašvoms* < *ašvāmus*), gen. *ašvu* 148 (= *ašvū*), *dukte*, acc. *dukteri* 156 (= *duktė*, *dukterį*); *Gyvati*, *Gyvate* 127 (= *Gyvatė*), *Egle* 128, 129, *egle* 129 (= *Eglė*, *eglė*), *Jūrate* 129–130 (= *Jūratė*), *dreve* 153 (= *drevė*).

Latvių kalbos klaidos: *sejām* 149 (= *sējām*), *seja-m* 149 (= *sēja-m*), *mate* 151 (= *māte*), *berns* 152 (= *bērns*), *bralis* 152 (= *brālis*), *brateritis* 153 (= *brātarītis*), *sludināt* 153 (= *sludināt*), *klausit* 153 (= *klausīt*), *zavet* 153 (= *zavēt*), *sest*, *sedet* 153 (= *sēst*, *sēdēt*), *gimsenin* 'birth' 153 (= Old Pruss. *gimsenin*

'birth'), *est*, pres. *edu*, *eda* 155 (= *ēst*, pres. *ēdu*, *ēda*), *sivens* 155 (= *sivēns*), *virš* 156 (= *vīrs*), *priska* 156 (= *prieks*), *presit* 157 (= *prašīt*), *kurtet* 157 (= *kurtēt*), *dzit* 157 (= *dzīt*).

Sen. prūsų kalbos klaidos: *ist* < **est* 155 (= *īst* < **ēst*), *dancis* 155 (= *dantis*).

Pasitaiko labai iškraipytų lietuviškų (mažiau latviškų) pavardžių. Kai kurias nelengva atpažinti, pvz., *Ambrazičius Zonynas* VII (= *Ambraziejus Jonynas*), *Julija Zynantienė* 136 (= *Julija Žymantienė*), *J. Linde Dibilas* 136 (= *J. Lindė Dobilas*), *Bernardas Vorazdzionis* 136 (= *Bernardas Brazdžionis*), *Juzas Grusas* 136 (= *Juozas Grušas*), *J. Marcinhevičius* 136 (= *J. Marcinkevičius*), *Gedyminas Jokubinis* 138 (= *Gediminas Jokūbonis*).

Nepaisant nurodytų trūkumų, prof. S. K. Četerdžio veikalas, be abejo, yra reikalinga ir naudinga knyga. Reikia tikėtis, ji padės Indijos ir baltų kraštų gyventojams geriau vieniems kitus pažinti, autoriaus žodžiais tariant, „to come closer through knowledge and understanding, and sympathy and brotherly feeling“. Siekiant šių tikslų, būtų naudinga, recenzuojamą knygą išleisti lietuviškai ir latviškai. Tada Lietuvos ir Latvijos skaitytojai ne tik galėtų geriau susipažinti su arijų (indų) pasauliu, bet ir pamatyti, kaip į mus žiūri kitų kraštų žmonės, įvertinti didžiojo Indijos sūnaus pastangas suartinti pusės milijardo indų tautą su baltų palikuoniais lietuviais ir latviais.

Z. Zinkevičius

Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga, III, Vilnius, 1968, 132 p.

Taip pavadintą instrumentinės (eksperimentinės) fonetikos darbų rinkinį nuo 1964 m. leidžia Vilniaus Valst. pedagoginio instituto Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos laboratorija. Leidinį (pradedant II sąsiuvinium) redaguoja žymus tarybinis

¹ Plg. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg–Göttingen, 1962, 80.

eksperimentinės fonetikos specialistas prof. dr. V. Artiomas. Straipsnių jame yra išspausdinę ne tik Vilniaus Valst. pedagoginio instituto, bet ir kitų mokslo įstaigų fonetikai ir akustikai.

Trečiasis leidinio sąsiuvinis pradedamas B. Svecevičiaus straipsniu, skirtu pedagogikos mokslų daktaro, Maskvos I Valstybinio Moriso Torezo užsienio kalbų pedagoginio instituto profesoriaus Vladimiro Artiomovo septyniasdešimtmečiui. Jame pateikiama trumpa jubilato gyvenimo ir mokslinės veiklos apžvalga, ypač iškeliami jo nuopelnai jaunai lietuvių eksperimentinei fonetikai.

Daugelyje straipsnių nagrinėjami konkretūs lietuvių bendrinės kalbos fonetikos dalykai. Vienas straipsnis yra skirtas instrumentinio garsų tyrimo technikai, du – bendrosios fonetikos ir apskritai kalbotyros klausimams.

Straipsnyje „Kalbinis poelgis“ (Речевой поступок“, p. 5–20) V. Artiomovas populiariai aiškina kalbinio poelgio sąvoką, išskiria kalbinių poelgių tipus, trumpai aprašo jų tyrimo metodiką bei reikšmę praktiniam kalbų mokymui. Kalbėjimas esąs ne veikla, todėl jo elementai turį būti laikomi ne veiksmais ar operacijomis, o poelgiais. Kiekvieno kalbinio poelgio turinys dažniausiai esąs reiškiamas leksinėmis priemonėmis, o jo forma – intonacija arba žodžiais (tokiais, kaip *įsakau, maldauju* ir pan.). Komunikatyvinę kalbos poelgio formą nulemia kalbančiųjų santykiai ir jų pažiūra į kalbos turinį. Nei šių, nei kitų teiginių autorius aiškiai neargumentuoja – pasitenkina trumpai priminęs vieną kitą eksperimentą, atliktą jo vadovaujamoje laboratorijoje, todėl daug kas straipsnyje yra ne visai aišku: pavyzdžiui, nelengva netgi pasakyti, ar „kalbinis poelgis“ savo turiniu skiriasi kuo nuo K. Biūlerio *Sprechakt* ir kitų analogiškų kalbotyroje plačiau žinomų terminų. Straipsnio aiškumą, be to, mažina publicistinis, šnekamajai kalbai artimas minčių reiškinys. Analogijos ir paradoksai, kuriais sumaniai operuoja autorius, yra labai sąmo-

jingi, bet svarių mokslinių argumentų jie negali atstoti.

V. Artiomovo mintis plėtoja ir papildo S. Elijošiūtės straipsnis „Vienos iš bendravimo sąlygų reiškinys kalbinio skatinimo intonacija“ („О выражении одной из условий общения в интонации речевого побуждения“, p. 21–30)“. Čia, remiantis intonografinė ir audicinė skatinamųjų *Идуме!* tipo pasakymų analize, parodoma, kad skatinamosios frazės trukmę lemia asmeninis skatintojo suinteresuotumas: juo skatintojas labiau nori, kad skatinimas būtų realizuotas, juo frazę jis labiau ištesia. Šis tyrimas turėtų sudominti mūsų dialektologus, nes senokai yra pastebėta, kad, primygtinai ko prašant, lietuvių tarmėse gerokai pailginamas veiksmazodžio formos balsis, pvz., *paláaauk, būūū(k) gerà*. S. Elijošiūtės darbas rodytų, kad taip būna ir kitose kalbose, nors iš jos tyrimo ir nėra aišku, ar ilginama visa frazė ar tik skatinamasis žodis.

Dviejuose straipsniuose rašoma apie lietuvių kalbotyroje beveik netyrinėtą dalyką – klausiamųjų sakinių intonaciją.

V. Pukelio darbe „Komunikatyvinė dabartinės lietuvių kalbos bendrojo klausimo sakinių intonacijos reikšmė“ (p. 31–54) bandoma nustatyti svarbesnius bendrojo („taip“ – „ne“ tipo) klausimo sakinių intonacijos bendruosius požymius, pozicines jų ypatybes, priklausomas nuo klausėjo santykio su klausimo turiniu; trumpai užsimenama apie frazės („loginio“) kirčio reikšmę ir jo vietos įtaką intonacinei sakinio struktūrai. Relevantiniu bendrojo klausimo intonacijos požymiu laikomas pagrindinio tono kilimas skiemenyse, esančiuose po frazės kirčio, svarbiausių šio klausimo variantų skiriamąją ypatybę – to kilimo pradžios vieta. Jeigu klausama, nujaučiant galimą atsakymą, tonas pradeda kilti kirčiuotame skiemenyje, jeigu nenujaučiant, – pokirtiniuose skiemenyse. Tarimo intensyvumas ir trukmė esą neesminiai, nuo pagrindinio tono priklausomi požymiai.

Tokios išvados atrodo gana tikėtinos, bet straipsnyje jos daugiau plaukia iš plačiai žinomų bendrosios fonetikos postulatų ir iš autoriaus įsitikinimo, negu eksperimentų. Vienodo intensyvumo, bet skirtingos kokybės balsiai daro nevienodą garsumo išpūdį, todėl spręsti apie intensyvumo vaidmenį iš tyrimų, kuriuose operuojama įvairiausių balsių turinčiais sakiniais, neįmanoma. Negalima išskirti specifinių klausiamojo sakinio ypatybių, lygiagrečiai neištyrus tos pačios struktūros tiesioginių sakinių, ir visai bendrinei kalbai būdingų dalykų, remiantis tik dviejų (be to, dar nežinia iš kur kilusių) diktorių kalbėjimu ir dviejų auditorių ausimi. Per mažas tokioms plačioms ir kategoriškoms išvadoms, kokias daro autorius, atrodo ir eksperimentų skaičius. Šiaipjau tyrimo rezultatai yra įdomūs, tik, žinoma, daug kuklesni, negu būtų galima tikėtis iš daug žadančios straipsnio antraštės ir pernelyg plačių ir todėl subjektyvių išvadų. Subjektyvumas, noras menkus ar neaiškius dalykus pavaizduoti kaip labai svarbius ir neginčytinus jaučiamas visame straipsnyje, ypač išangoje, kurią, be to, dar gadina nenuoseklus minčių dėstymas ir žema kalbos kultūra.

M. Z a p e r e c k a i t ė s - T a l a n d i e n ė s straipsnis „Dėl pasirenkamųjų (alternatyvinių) klausimų struktūros dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ (p. 55–68) daro gana blankų išpūdį. Fonetinėje jo dalyje nieko įtikinamesnio nepasakoma. Intonacijų schemas, pateikiamos darbo pabaigoje (p. 66), yra beveik visai bereikšmės, nes prie jų neduodama jokių paaiškinimų nei pavyzdžių. Kai kurios iš jų atrodo lietuvių kalboje neįmanomos ir, be to, įtartina panašios į atitinkamų anglų kalbos sakinių schemas. Visai užmiršta aprašyti eksperimentus ir stebėjimus, kuriais tos schemas gautos, neskaitant prabėgom mesteltos užuominos apie kažkokius auditorius.

Menka ir straipsnio sintaksinė dalis. Labai jau laisvai operuodama įvairiomis logikos bei sintaksės kategorijomis, autorė joje lyg ir norėtų įrodyti, kad lietuvių kalboje

šalia tikrųjų, skatinamųjų ir kt. klausimų egzistuoja dar ir alternatyviniai. Bet tas teiginys sugriaunamas tame pačiame straipsnyje, nes jame (p. 57) rašoma, kad alternatyvinius klausimus „galima būtų skirti prie tikrųjų klausimų“, taigi alternatyviniai klausimai laikomi ne visų, o tik „tikrųjų“ klausimų poklasiu. Paneigiamas toliau ir šis teiginys – p. 59 ir 60 jau rašoma, kad alternatyviniai klausimai būna dar ir retoriniai, ir skatinamieji, ir antraštiniai. Kadangi darbas vis dėlto ne sintaksinis, o fonetinis, šios loginių klaidų virtinės buvo galima lengvai išvengti: fonetikos reikalui alternatyvinį klausimą galima tiksliai atriboti pagal skiriamąjį jo komponentų sujungimą. Tik kažin ar nebūtų geriau intonacijų tyrimą pradėti nuo bendresnių sakinio tipų, ieškant pirmiausia distinktyvinių intonacijos elementų, nesileidžiant į ekspresyvinės ir psichologinės detales?

Kelias, kuriuo prademat eiti šio ir aukščiau minėto straipsnio autoriai, vargu ar gali būti vaisingas. Nekritiškai remtis dabartine rusų ar anglų intonacijų tyrimo praktika mums čia nevertėtų: esminiai tų kalbų intonacijų požymiai yra jau gerai žinomi, todėl jų fonetikai gali gilintis ir į ekspresyvinius sakinio niuansus.

Daug geresni atrodo straipsniai, kuriuose aprašomi atskirų garsų ir jų grupių eksperimentinio tyrimo rezultatai. Tai visai ir suprantama, nes ne tik jų autoriai yra labiau prityrę, bet ir žodžio fonetikos tyrimo tradicijos pas mus yra žymiai didesnės.

A. Pupkis straipsnyje „Nuo ko priklauso priebalsių junginių ilgumas“ (p. 69–78), remdamasis oscilografinio tyrimo duomenimis, parodo, kad lietuvių bendrinės emociškai nenuspalvintos kalbos priebalsių ir jų grupių ilgumą nulemia tokie faktoriai: kalbos tempas, priebalsių kokybė, junginio narių skaičius ir fonetinė pozicija. Labai griežtoms išvadoms A. Pupkio atliktų eksperimentų skaičius būtų gal kiek ir per mažas, bet pagrindinė tendencija straipsnyje atskleista visai argumentuotai. Neblogai aprašyta tyrimo me-

todika, nurodyta, iš kur yra kilę diktoriai, todėl straipsnio teiginių pagrįstumą galima patikrinti eksperimentiškai. Tik, gal būt, reikėjo pateikti sąrašą žodžių bei sakinių, iš kurių imti tiriamieji segmentai, apibūdinti jų prozodines ypatybes. Tai reikėtų padaryti ne tik dėl didesnio mokslinio objektyvumo, bet ir todėl, kad ne tik sakinio intonacija, bet ir skiemens priegaidė gali daryti įtakos priebalsių ilgumui. Kai kuriuos straipsnio teiginius reikėtų formuluoti atsargiau. Pavyzdžiui, nederėtų kategoriškai tvirtinti, kad priebalsių ir jų grupių ilgumas esąs nesuvo- kiamas kalbančiųjų nei klausančiųjų: tam įrodyti autorius neturi (bent nepateikia) jokių duomenų. Iš tikrųjų, priebalsių ilgumas kar- tais atlieka ekspresyvinę funkciją (plg. neutralius *rūpūžė, māk* ir ekspresyvius *rrū- pūžė, mmāk*), todėl tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir turi būti suvo kiamas. Panašiu neargumentuotų kategoriškų teiginių yra straipsnyje (ypač pirmojoje jo pastraipoje) daugiau, bet didesnės įtakos tyrimo rezul- tatams jie, laimei, nedaro.

T. Plakunovos tyrinėjime „Grupinės ir individualios lietuvių kalbos sonorinių priebalsių ypatybės (spektrinės analizės duomenimis)“ („Сонорные литовского языка в их групповых и индивидуальных качествах [по данным спектрального анализа]“, p. 79 – 85) įrodoma, kad lietuvių kalbos no- siniai ir sklandieji priebalsiai ne tik sintag- miniu, bet ir akustiniu požiūriu sudaro vieną klasę, turinčią vokališkumo ir konsonantiš- kumo ypatybių. Nustatomi (neskaitant vi- siems priebalsiams būdingo „kietumo“ – „minkštumo“) tokie jų diferenciniai požy- miai: kompaktinis – nekompaktinis (*m, n – r, l*), žemas – aukštas (*m – n*), tolydus – neto- lydus (*l – r*). Visai nekalbama apie *j, v* (ir *v'*), nors funkciniu požiūriu ir jie priklauso *l, r* klasei: eksplozinėse grupėse jie eina tik be- tarpiskai prieš balsį, skardumo – duslumo ko- reliacija realizuojama ir prieš juos. Artimi sonoriniams tie priebalsiai turėtų būti ir akus- tiniu požiūriu, ypač intervokalinėse pozi- cijose (be to, plg. Г. Фант, Акустичес-

кая теория речеобразования, Москва, 1964, 208). Čia autorė, matyt, bus be reikalo ne- kritiškai pasitikėjus ankstesnėmis nefonolo- ginėmis lietuvių kalbos garsų klasifikacijomis.

Įvedus *j, v* (ir *v'*) į sonorinių klasę ir, be to, atsižvelgus į visų fonemų sistemą, turėtų kiek pakisti ir diferenciniai požymiai. Gal būt, darbuose, skirtuose akustinėms nedide- lio fonemų sistemos fragmento ypatybėms, reikėtų nustatinėti ne fonemų diferencinius požymius, o visus garsų invariantinius para- metrus, galinčius tų požymių vaidmenį atlikti. Galutinio sprendimo teisė turėtų priklausyti darbams, kuriuose apžvelgiama visa fonemų sistema.

B. Svecevičiaus ir A. Pakerio straips- nyje „Lietuvių kalbos dvibalsių bifone- miškumo fonetinės prielaidos“ („О фонети- ческих предпосылках бифонемности дифтон- гов литовского языка“) kruopščiais spekt- riniais tyrimais įrodoma, kad dvibalsiai *au, ai, ei* vienas nuo kito skiriasi ne ištaisai, o tik pirmojo arba antrojo sando akus- tine struktūra. Taigi sudėtinių lietuvių kalbos dvibalsių dvifonemiškumu dabar turėtų pa- tikėti net tie, kurie labiau yra linkę tikėti prietaisais, negu savo ausimi ar fonologiniais argumentais. Tačiau be reikalo autoriai tvir- tina (p. 88), kad tik eksperimentinė fonetika galinti įrodyti, ar žodžiai skiriasi ištaisais dvi- balsiais, ar atskirais segmentais. Iki šiol fonol- ogai (rodos, visų krypčių) yra laikęsi pa- žiūros, kad fonologinė segmentacija turi rem- tis tik auditoryviniu (girdimuoju) informantų įspūdžiu ir kad instrumentinio tyrimo duome- nimis galima tik tiksliau apibūdinti, o ne nustatyti fonologinius elementus (iš naujes- nės literatūros žr. G. Hammarström, Lin- guistische Einheiten im Rahmen der moder- nen Sprachwissenschaft, Berlin – Heidel- berg – New-York, 1966, 2; N. Morciniec, Distinktive Spracheinheiten im Niederlän- dischen und Deutschen, Wrocław, 1968, 34 tt.). Kadangi tos „tradicinės“ pažiūros auto- riai nė nebando griauti, jų tezė daro ad hoc sugalvoto ir todėl nieko neįrodančio teiginio įspūdį. Nesuprantama, kodėl straipsnyje abe-

jojama (p. 86) žinomąja N. Trubeckojaus taisykle, pagal kurią viena fonema galima laikyti tik garsų junginius, kurių dalys priklauso vienam skiemeniui. Dėl to, kad kai kam atėjo į galvą priklausymą vienam skiemeniui laikyti lemiamu sudėtinių dvibalsių vienafonemiškumo įrodymu, kalta juk ne pati taisyklė, o klaidinga išvada iš jos: logikos dėsnis yra $(Ax) ((F(x) \rightarrow G(x)) \rightarrow (\sim G(x) \rightarrow \sim F(x)))$, ne $(Ax) ((F(x) \rightarrow G(x)) \rightarrow (G(x) \rightarrow F(x)))$. Nepavyksta autoriams paneigti ir *au : av, ui : uj* tipo kaitų reikšmės bifoneminei sudėtinių dvibalsių interpretacijai. Atskirų kaitų atvejus gal ir galima interpretuoti morfologiškai, bet svarbu ne atskiros detalės. Neginčijamas yra tas esminis faktas, kad tarp sudėtinių dvibalsių ir *balsis + j, v* tipo junginių (resp. neskiemeninių \dot{i}, \dot{u} ir *j, v*) yra papildomosios distribucijos santykis: dvibalsiai (ir neskiemeniniai \dot{i}, \dot{u}) vartojami tik prieš priebalsį ir pauzę, junginiai (ir *j, v*) – tik prieš balsius. To turėtų visiškai pakakti sudėtinių dvibalsių bifonemiškumui įrodyti, ypač jeigu neišleisime iš akių neskiemeninių \dot{i}, \dot{u} buvimo *o'i, e'i, uo'i, ie'u* tipo junginiuose. Dar daugiau – atmetus šiuos argumentus, pačių autorių išvados liktų be jokios atramos, nes eksperimentai rodo tik fonetinį, o ne fonologinį dvibalsių nevienalytiškumą.

A. Parkerio straipsnyje „Lietuvių literatūrinės kalbos sudėtinių dvibalsių *au, ai, ei* akustinės ypatybės“ (p. 97–108) rašoma siauresniu klausimu, negu atrodytų iš antraštės. Jame kalbama tik apie tas dvibalsių akustines ypatybes, kuriomis skiriasi ar galėtų skirtis jų priegaidės. Gausiais ir labai išradingai atliktais oscilografiniais, spektrografiniais ir audiciniais (psichologiniais) eksperimentais čia paneigiama tradicinė (beje, karais ir dabar iš inercijos pakartojama) pažiūra, traktuojanti bendrinės lietuvių kalbos priegaides kaip tonines; tvirtai įrodoma, kad invariantiniais dvibalsių priegaidžių indikatoriais gali būti tik santykinis sandų intensyvumas, tarimo trukmė ir įtempimas. Be to, šie tyrimai parodė, kad tam tikromis ekspe-

rimentinėmis sąlygomis auditoriai dvibalsių priegaidės gali nustatyti, girdėdami tik izoliuotą pirmąjį sandą, ir akūtinį sandą laiko ekvivalentišku atitinkamam įtemptajam („ilgajam“) balsiui, o cirkumfleksinių – neįtemptajam („trumpajam“). Remdamasis tuo, autorius kelia hipotezę, kad esmingiausi dvibalsių priegaidės požymiai yra inherentiniai: akūtui būdingas pirmojo sando įtempimas, cirkumfleksui – neįtempimas. Tačiau ši hipotezė neatrodo pakankamai pagrįsta. Pirma, eksperimentas buvo organizuotas taip, kad iš jo galima spręsti tik apie didesnę ar mažesnę atitinkamų dvibalsių sandų ir balsių panašumą, o ne tų ar kitų požymių esmingumą. Girdėdami izoliuotą, netekusią prozodinių charakteristikų dvibalsio dalį, auditoriai buvo versti priversti identifikuoti priegaides pagal inherentines ypatybes, nors jos būtų ir neesminės, normaliomis sąlygomis visai priklausomos nuo prozodinių. Antra, straipsnyje nenurodyta gimtoji auditorių tarmė. Jeigu didžioji jų dalis buvo, pavyzdžiui, rytiečiai ir dzūkai, darbo išvados geriausiai atveju galėtų tikti tik toms tarmėms, o ne bendrinei kalbai ar lietuvių kalbai apskritai, nors kitais atžvilgiais eksperimentas būtų ir nepriekaištingas. Trečia, mūsų mokykla (tiek vidurinė, tiek aukštoji) daugelį yra įpratinus dvibalsių priegaidę skirti pagal pirmojo sando „ilgumą“ (t. y. įtempimą), todėl eksperimentas gali daugiau atspindėti tą auditorių įprotį, negu objektyvias priegaidžių ypatybes. Ketvirta, invariantiniais reikėtų laikyti tik tuos priegaidžių požymius, kurie yra būdingi ne tik trims straipsnyje nagrinėjamiems dvibalsiams, bet ir visiems kitiems ilgųjų skiemenų centrams. Norint tvirtiau nustatyti, kuo priegaidės skiriasi iš tikrųjų, reikėtų jas patyrinti visose įmanomose pozicijose. Diktoriai bei auditoriai tokiems tyrimams turėtų būti parenkami griežčiau: geriau tyrinėti konkrečių tarmių prozodines ypatybes, negu tokio fonetikos atžvilgiu neapibrėžto ir be galo įvairuojančio reiškinių, kaip bendrinė kalba. Juk iš praktikos yra puikiai žinoma, kad savo tarmės prozodines

ypatybės daugelis atsineša į bendrinę kalbą labai nežymiai tepakeistas.

Per lengvai darbe nusikratoma pagrindinio tono, kaip galimo priegaidžių skiriamą požymio. Tai, kad priegaidės išlieka šnibždamojoje kalboje, kažin ar ką įrodo. Tokiomis sąlygomis jos gali skirtis kokiais šalutiniais požymiais – panašiai kaip sakinio intonacijos ir skardieji – duslieji priebalsiai. Didesnę įrodomąją galią turi eksperimentas, rodąs, kad priegaidės išlieka sakinio atkarpose, turinčiose kylančią intonaciją, kur tono kreivės iš esmės sutampa. Bet ir čia reikėtų dar statistiškai iširti, ar tas sutapimas yra visiškas, t. y. ar sakinio intonacijos kitimo diapazonas ir staigumas yra toks pat ir tvirtapradžiuose, ir tvirtagaliuose skiemenyse. Bet tai – jau tolesnio lietuvių kalbos prozodinių ypatybių tyrinėjimo uždavinys. Ir tai, kas padaryta recenzuojamajame darbe, leidžia jį laikyti vienu iš geriausių eksperimentinės lietuvių fonetikos tyrinėjimų.

Trumpas J. Dambrauskaitės - Urbelienės straipsnis „Lietuvių ir prancūzų kalbos balsių sugretinimas“ (p. 119–122) yra visai nenusisekęs. Jis rodo, kad net prietyres fonetikas gali pridaryti grubiausių klaidų, jeigu vartoja atskirus šiuolaikinių lingvistinių teorijų teiginius ir terminus, deramai neištudijavęs pačių teorijų. Straipsnyje pamėginta remtis dichotomine fonologija: vartojami tokie terminai, kaip *kompaktiškas*, *difuziškas*, *bemoliškas*, *nebemoliškas* ir pan., pateikiamos lietuvių ir prancūzų kalbų balsių identifikavimo matricos (p. 119). Deja, geras užmojis straipsnyje realizuojamas visai prastai. Pagal jame pateikiamas matricas išeitų, kad lietuvių kalboje balsinių fonemų yra visai nedaug, nes diferencinių požymių atžvilgiu $i' = i = e$; $e' = e$, $o = o' = u = u'$ (!); dar mažiau jų prancūzų kalboje: $i = e$, $o = y$; $a = o = o' = u$ (!). Tuo, tur būt, niekas negalės patikėti, net pati straipsnio autorė, kuri šiuo atveju užmiršo, kad pagal elementariausius dichotominės (ir ne tik dichotominės) fo-

nologijos reikalavimus kiekviena fonema nuo bet kurios kitos turi skirtis nors vienu diferenciniu požymiu. Užmiršta matricose požymius net tvarkingai hierarchiškai išdėstyti: sudaryti taisyklingą fonemų „medį“ pagal tas matricas neįmanoma – atskiros „medžio“ šakos čia išsiskiria, čia vėl susijungia. Keistai atrodo tolesni autorės samprotavimai apie didesnę „neigiamų“ požymių krūvį ir pan., pagrįsti tokiomis fonologinėmis „prielaidomis“. Nesusidorota nė su artikuliacinėmis ypatybėmis. Pavyzdžiui, p. 120 lietuvių balsių sistema vaizduojama trikampiui, nors dar prieš kelis dešimtmečius buvo nustatytas keturkašpis jos pobūdis (žr. N. Trubetzkoy, Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme, – TCLP, I, 1929, 55). Kažkodėl tame trikampyje prižymėta daugiau balsių, negu matricoje.

Susidūrus su tokiomis klaidomis, sunku tikėti ir kitais straipsnio teiginiais, nors apie ankstesnius, tikrai įdomius autorės darbus būtum ir pačios geriausios nuomonės.

Paskutinis rinkinio straipsnis – L. Telksnio „Kalbos signalų charakteristikų reguliarių dedamųjų įvertinimas“ („Об оценке регулярных составляющих характеристик сигналов речи“, p. 123–131) nagrinėja matematinius eksperimentinio kalbos tyrimo klausimus, todėl jo įvertinimas priklauso ne filologų kompetencijai.

Palyginus visus tris „Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiagos“ sąsiuvinis, malonu pažymėti, kad leidinys tolydžio auga tiek savo apimtimi, tiek skelbiamųjų darbų reikšmingumu ir kokybe. Nėra abejonės, kad jis augs ir toliau. Norėtusi tik palinkėti jo redkolegijai ir autoriams daugiau dėmesio skirti ne tik skelbiamųjų darbų mokslinei kokybei, bet ir kalbos kultūrai. Kol kas išvengti aiškių kalbos negerumų sugeba tik geriausių straipsnių autoriai. Vertėtų pagalvoti ir dėl paties leidinio pavadinimo: dabar jis atrodo pernelyg ilgas ir griozdiškas.

A. Girdenis